

NIMED

Miks Pariis, aga mitte Madrid?

Peeter Päll

Kui Eestis vaieldakse võõrkohanime kirjapildi üle (nagu pealkirjas esitatud küsimuses), siis viidatakse tihti rahvusvahelistele põhimõtetele. Millised need on ja kes neid heaks kiidab?

Küsimus sellest, milliseid kohanimesid rahvusvaheliselt kasutada, on tegelikult üsna vana ja tänaste põhimõtete ni on jõutud samm-sammult. Alguse tegid geograafid, kes oma esimesel rahvusvahelisel kongressil 1871. aastal Antwerpenis otsustasid tunnustada kõigi ladinatähele maade ametlikke nimesid. Mis puutub maa-desse, kus on kasutusel mõni muu kiri (nt araabia, hiina, kreeka, kyrilliline), siis 1913. aastal otsustati soovitada nimesid ladina tähestikus kujul, nagu need maad ise ette panevad. Kõige autoriteetsemalt sõnastas kohanime kasutamise põhimõtted 1967. aastal Genfis kogunenud esimene ÜRO kohanimekorralduskonverents. Aluspõhimõte on tegelikult väga lihtne: **igal maal on ainuõigus panna nimesid kohtadele oma territooriumil ja need on ühtlasi rahvusvaheliste nimede aluseks.**

Kui maa kasutab ladina tähestikku, siis tuleb need nimed muutmata kujul üle võtta, säilitades kõik diakriitilised märgid. Viimased on ladina alustähele (a, b, c, d jne) lisatavad märgid, mis kajastavad kas eri häälikut, rõhku, pikkust vms. Eesti tähestikus on diakriitilised märgid tilde (õ), täpid (ä, ö, ü) ja haak (š, ž), teistes tähestikes esinevad näiteks akuut (á, í), graavis (à), sedii (ç, ş) ja tsirkumfleks

(â, ð). On ka erikujulisi tähti, nagu islandi þ ja ð, või ligatuure ehk liittähti (æ, œ). Need märgid on nimede eristamiseks olulised, võrreldagu eesti nimesid, kui neist puuduksid diakriitilised märgid: Oru ja Ōru, Soodi ja Söödi, Saare ja Sääre.

Nende keelte jaoks, mis kasutavad muid kirju peale ladina, on antud soovitus välja töötada ühtne rahvusvaheline latinisatsioon, st reeglid, kuidas nimesid ladina tähtedega kirjutada. Eesmärk on sama: nime kirjutatagu rahvusvaheliselt kõikjal ühte moodi. Praegu on heaks kiidetud reeglid 30 keele nimede latiniseerimiseks ja järge ootavad veel 15 keelt. 30 keele hulgast on kõige edukamalt juurdu nud näiteks hiina nimede ühtne latinisatsioon (neid kirjutatakse üle maailma üsna ühte moodi), aga päris suurt osa muid soovitusi kahjuks ei ole rakendama hakatudki, eriti puudutab see India nimesid. Araabia nimede ühtlast kirjutamist takistab selle keele piirkondlike variantide kirevus, mida täiendab kas inglise või prantsuse keele ajalooline taust. Vene nimede jaoks on ÜRO soovitus 1987. aastal antud, aga paraku ei rakendata seda kuigi üldiselt, kuigi eesti tavale oleks see üsna lähedane. Peamiselt sel põhjusel kasutatakse eesti keeles vene nimede edasiandmiseks veel meie oma reegleid, mis enam-vähem nüüdse kuju said 1926. aastal. Eesti reeglistik kasutab meie tähestikku, ÜRO soovitus lähtub originaalnimest täht-tähelt ja võtab aluseks ladina tähestiku, vrd *Jeltsin* ja *El'cin* (Ельцин), eesti transkriptsioonis *Gorki*, mis ÜRO süsteemis on kas *Gorki* (Горки) või *Gor'kij* (Горький).

Kuidas suhtuda nimedesse, mis neist reegleist kõrvale kalduvad? Kõigepealt terminoloogias. Oma keeleala väliseid traditsioonilisi nimesid nimetatakse **eksonüümideks**, vastandtermin **endonüüm** märgib kohapealseid nimesid. Nimed *Tallinn*, *Tartu* ja *Pärnu* on endonüümid, sest neid kasutatakse Eestis niisugusel kujul. Eesti keelsed väliskohanimed *Pariis*, *Riia*, *Rooma* ja *Turu* on aga eksonüümid, sest nende kohtade kohapealsed nimekujud ehk endonüümid on *Paris* (prantsuse), *Rīga* (läti), *Roma* (itaalia) ja *Turku* (soome) või *Åbo* (rootsi). Kui rääkida mitteladinatähelistest nimedest, siis endonüümi esindab ka reeglipärane ümberkirjutus, vrd eestikeelne eksonüüm *Peterburi* ja venekeelne endonüüm *Sankt-Peterburg* (Санкт-Петербург).

Eksonüümidesse on suhtunud tõrjuvalt, kuna need raskendavad rahvusvahelist suhtlust. Pole just lihtne teada kõiki eksonüüme, mis tõlkimisel võivad ette tulla. Saksa keeleruumis on tuhandeid nimesid, mis kunagi on kasutusel olnud Saksamaa-väliste kohtade nimetamisel, olgu siin kas või Eesti kohtade ajaloolised saksakeelsed nimed *Reval* (Tallinn), *Dorpat* (Tartu) ja *Pernau* (Pärnu). Mingil määral kajastavad nad sakslaste omaaegset domineerimist Kesk-Euroopas, millest asjaosalistel maadel enestel, nt Poolal ja Tšehhil on vastuolulisi mälestusi. Mõistagi on saksakeelsed nimed ka koh-tadel, mis kunagi Saksa riigile on kuulunud. Seega tekitab keeruline ajalugu lisapingeid, mistõttu üldine soovitus on piirata eksonüü-mide kasutamist ning koostada nende ammendavad loendid, mida edaspidi enam ei täiendataks.

Uuemal ajal on eksonüümidesse hakatud leebemalt suhtuma ja ÜRO kohanimeekspertide rühma juures tegutseb vastav tööriühm, mis püüab välja töötada kriteeriume eksonüümide kasutamiseks. Tegu on ühe aktiivseima tööriühmaga, mille koosolekutel on tera-vaid vaidlusi sellelgi teemal, mis need eksonüümid täpsemalt on. Eespool antud selgitus oli äärmiselt lihtsustav, asja teevad keeruli-seks mitmekeelsed piirkonnad (kuidas arvestada vähemusrahvusi), jagatud suveräänsus (mõned objektid, näiteks jõed ja mäestikud, jagunevad mitme riigi vahel) ja alad, mis jäävad osaliselt riikide pii-rest välja (maailmamered). Riikidel on erinev suhtumine, eri poliiti-lised tõekspidamised ja nii on keeruline ühisseisukohta leida. Kuid on tunnistanud ka seda, et eksonüümidel on kultuurilist ja ajaloolist väärtust ja neid täiesti välja tõrjuda pole õige.

ÜRO kohanimeekspertide rühm, ingliskeelse lühendiga UNGEKN, on põhiline koht, kus rahvusvahelise kohanimekorral-duse põhimõtteid arutatakse. Rühm saab kokku iga kahe aasta tagant, lisaks korraldatakse iga viie aasta tagant konverentse, millel võetakse vastu soovituslikke resolutsioone.

UNGEKNi tähtsaim eesmärk on edendada normitud (stan-darditud) kohanimede kasutamist. Selleks, et riigisisene ja rahvus-vaheline suhtlus häireteta toimiks, on tarvis tegelda kohanimede normimisega, mis on iga riigi ülesanne. Rahvaloendused ja statis-tika, maade arvestus ja planeerimine, keskkonnakaitse, hädaabi

loodusõnnetuste korral ja rahuvalve sõdade puhul, kartograafia ja meresõit, turism, side ja äri – need kõik eeldavad, et kohanimed aadressiüksustena oleksid selged ja ühemõttelised. Riigid peaksid määrama, kellel on õigus kohtadele ametlikke nimesid panna, ja tegema kohanimeinfo hõlpsalt kättesaadavaks.

Igal maal võib „kohanimevõim“ olla erinevalt jagatud. Mõnel pool on selleks määratud valitsusasutus, näiteks kartograafiaga tegelev amet, teisel spetsiaalne komisjon. Eestis on olemas 1996. aastal vastu võetud kohanimeseadus, mille kohaselt on põhiline nimevõim kohalikul omavalitsusel, kes saab nime panna oma territooriumil olevatele objektidele; osa õigusi on ka ministeeriumidel ja valitsusel, samuti rahandusministeeriumi juures tegutseval kohanimenõukogul.

Kui varem olid kohanimeinfo levitamiseks kõige kindlamad vahendid kaardid ja ametlike kohanimede loendid (ingl *gazetteer*), siis nüüd on enamikul riikidel olemas kohanimeandmebaasid või -registrid, mis on Internetis kättesaadavad. Seetõttu on UNGEGNi tegevuse pearõhk uuemal ajal muutunud pigem tehniliseks: arutatakse seda, kuidas andmebaase ühtlustada ja teha nende info paremini kättesaadavaks (kõik ei paku seda infot veel tasuta).

UNGEgNi tegevusest annab ehk parima ülevaate töörühmade loend. Kokku on kümme töörühma. Maanimede töörühma ülesandeks on koostada ja ajatasa hoida maailma riikide nimestikku ÜRO töökeeltes (araabia, hiina, hispaania, inglise, prantsuse ja vene) ning riigi enda keel(t)es. Pealtnäha lihtne ülesanne, on see süvenemisel üsnagi peamurdmist valmistav, näiteks pole alati selge seegi, mis on riigi ametlik pikk nimetus (kas Austraalia või Austraalia Ühendus, kas Iirimaa või Iiri Vabariik?) või kust saada usaldusväärselt kätte riigi enda keeles olev nimekuju. Kohanimeandmekogude ja -loendite töörühma eesmärk on vahendada kogemust andmebaaside koostamisel ja ühtlustada põhimõtteid. Toponüümilise terminoloogia töörühm ajakohastab kohanimekorraldust käsitlevaid termineid ja nende määratlusi (nt mis on eksonüüm). Avalikkuse ja rahastamise töörühm arutab viise, kuidas UNGEGNi töö eesmärke avalikkusele paremini selgitada. Latinisatsioonisüsteemide töörühma ülesanne on aidata kaasa rahvusvaheliste ühtsete latinisatsiooni-

süsteemide väljatöötamisele. Algatus selleks peab tulema riigilt, kus mitteladinatähelised nimed on kasutusel. Riik peab välja töötama ja rakendama oma latinisatsioonisüsteemi, alles seejärel saab selle heaks kiita. Toponüümikakursuste töörühma eesmärk on korraldada koolitust arengumaade spetsialistidele, kes kohanimedega töötavad (kartograafid, statistikud, omavalitsusametnikud). Hindamise ja rakendamise töörühm on n-ö strateegiline tuumik, kes vaatleb, kuidas seniseid resolutsioone on täidetud ja millist suunda edaspidi võtta. Eksonüümide töörühmast oli juttu eespool. Hääl-duse töörühma taotlus on vaadelda seda, kuidas kohanimede hääl-duse kohta infot paremini levitada. Oma olemuselt on see natuke erandlik, sest suuremat tähelepanu on seni saanud nimede kirjalik kuju. Võib-olla seetõttu on töörühm ka seni vähem midagi saavu-tanud. Kõige viimati moodustatud töörühm käsitleb aga koha-nimesid kui kultuuripärandit. See näitab muutunud rõhuasetust: kui varem oli põhitaotlus eeskätt tehnokraatlikku laadi ühtluse taotlus, mis vahel eiras ka nimede mitmekeelsust, siis selle töö-rühma eesmärk on muu hulgas edendada põlisrahvaste ja vähemus-rahvaste kohanimede kogumist ja kasutamist.

Lisaks on UNGEGNis kaks rakkerühma. Neist üks on mõel-dud Aafrika riikide kohanimekorralduse toetamiseks ja teine ühe kindlas formaadis publikatsiooni, kohanimetarvituse juhtnööride (ingl *toponymic guidelines*) edendamiseks. Iga riik peaks koostama niisuguse dokumendi, kus oleks kokku võetud kogu põhiline info oma maa kohanimekorralduse kohta, alates kohanimedid määrava-test organitest ja lõpetades kasulike juhistega, kuidas vastava maa kohanimedid kirjutada ja hääl-dada. Suur osa neid juhiseid on aval-datud Internetis.

Oma töö paremaks korraldamiseks ja piirkondlikuks koostööks on UNGEGN moodustanud keelelis-geograafilised jaotised. Eesti kuulub koos Leedu, Läti, Poola ja Venemaaga Balti jaotisse, mis tegutseb 1992. aastast (riigid võivad korraga kuuluda mitmesse jao-tisse ning Poola ja Venemaa kuuluvad ka teistesse jaotistesse).

Kus iganes on rahvusvahelist koostööd, seal tulevad esile ka konfliktid teemad. Kohanimed ei ole erand. Maadevahelised suhted ja eriti nende ajalugu toob vahel kaasa nimevaidlusi. Neist meil

ehk tuntuim on Makedoonia nime küsimus. Kreeka ei pea õigeks selle nime kasutamist slaavi riigi tähistamiseks, sest ajalooliselt on Makedoonia kreeka kultuuri juurde kuuluv mõiste ja Kreekas on samanimeline piirkond. Ajalugu lisab oma vürtsi, nimelt Balkani sõdades 1910. aastatel pretendeerisid slaavi riigid (praegust Makedooniat veel nende seas polnud) ka osale Kreeka aladest. Tunduvalt teravam on aga ühe mere nime küsimus. Nimelt tunneme meie Jaapani ja Korea vahel olevat veekogu Jaapani mere nime all, Lõuna- ja Põhja-Koreale meenutab see aga nende minevikku Jaapani kolooniana (1910 liidendas Jaapan Korea ja üritas seda japaniseerida; anneksioon kestis teise maailmasõja lõpuni), sest Jaapani meri viitaks justkui sisemerele. Koreas tuntakse merd *Dong-hae* (idamere) nime all, mistõttu seda nime soovitatakse ka rahvusvaheliselt, näiteks inglise keeles *East Sea* (kui panna see märksõna Google'isse, siis leiab selle kohta väga palju viiteid). Uuemal ajal on korealased teatud järeleandmisena soovinud mõlema nime rööpkasutust, st Idameri / Jaapani meri. Jaapan ei ole nõus nime muutma ega rööpnime kasutama, tema väide on, et merd hakati nii nimetama ammu enne Korea liidendamist. Siit on näha, et ajalugu mõjustab palju nimede käsitust, meil näiteks ei tekita *Soome laht* mingeid emotsioone (olguigi et ajaloos on kunagi seda nimetatud ka Eesti mereks – *mare Estonum* XIII sajandil).

Lõpuks jõuame pealkirjas püstitatud küsimuse juurde: miks meil on õigekeelsussõnaraamatus *Pariis*, aga pole *Madriid*, vaid seeasemel *Madrid*? Viimane on endonüüm, *Madriid* oleks eksonüüm. Eestis annab soovitusi väliskohanimedele kirjutamise kohta Emakeele Seltsi keeleteoimkond, varem tegi seda vabariiklik õigekeelsuskomisjon (VÕK). Viimane tegi 1983. aastal otsuse maade ja pealinnade nimede kohta ja selles soovitas paljude seniste eksonüümide asemel kasutusele võtta endonüümid. Alles jäeti eeskätt vanad ajaloolised eksonüümid. Kirjakuju *Pariis* pärineb juba XIX sajandist. Kuni XX sajandi keskpaigani oli eesti keeles eksonüüme pigem vähem kui rohkem, ent 1950. aastatel üritati korraks kõiki võõrnimesid hakata kirjutama häälduse kohaselt eesti kirjaviisis (näiteks *Bordoo*, mitte *Bordeaux*, *Šampann*, mitte *Champagne*, *Aidaho*, mitte *Idaho*). See ebapraktiline üritus läks küll luhta, ent kompro-

missina jäid mõned kirjapildimugandid, sh *Madriid* mõneks ajaks kasutusele, kuni VÕK nad tarbetuks kuulutas.

Piirijamine eksonüümide ja endonüümide vahele eesti keeles ei ole küll täiesti vaieldamatu, aga laias laastus lähtutakse traditsioonist ja vormilisest selgusest, näiteks on mugandatud *ia*-lõpulised maanimed (Albaania, Brasiilia) ning mitmuslikud saarestiku- ja mäestikunimed (Baleaarid, Kordiljeerid). Lõppkokkuvõttes on muidugi meie otsustada, milliseid eksonüüme tarvitada, aga nende arvu ei ole mõistlik suureks ajada. Põhimõttena kehtib meil ka see, et endonüümid iseenesest ei ole eestikeelses tekstis „vead“. Seega, kui kaheldakse, siis eelistatagu endonüümi.

Lisalugemist ja allikaid

ÜRO kohanimeekspertide rühma (UNGEGN) koduleht

<http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/default.html>.

ÜRO kohanimeekspertide rühma Balti jaotise koduleht

http://www.eki.ee/knn/ungegn/bd_ee.htm.

Kohanimenõukogu koduleht <http://www.eki.ee/knn/>.

P. Päll, Rahvusvaheline nimekorraldus ja Eesti. I–II. – Keel ja Kirjandus 1993, nr 5, 8, lk 264–276, 457–467.

Oma Keel 2016, nr 2